

Середа О. В.,
кандидат юридичних наук, асистент
кафедри історії держави і права
України та зарубіжних країн
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

**ФОРМИ УЧАСТІ НАРОДУ У ЗДІЙСНЕННІ
ПРАВОСУДДЯ В ПРАВОВІЙ ТРАДИЦІЇ УКРАЇНИ /
FORMS OF PARTICIPATION OF THE PEOPLE
IN IMPLEMENTING JUSTICE IN THE LEGAL TRADE
OF UKRAINE**

Участь народу у здійсненні правосуддя є основоположним принципом демократичного судочинства. Його становлення відбувалося водночас з виникненням суду і суддівського корпусу як державних інститутів.

Місцеві особливості, культурні та соціальні чинники обумовили різноманіття форм участі народу у здійсненні правосуддя.

У Давньоруській державі формою народного суду були народні збори – віче. Її виникнення пов'язане зі звичаєм слов'янських племен розв'язувати соціальні конфлікти на племінних сходах. Остаточно віче сформувалося протягом IX – X ст., коли для вирішення справ до старшого міста сходилися кращі люди зі всієї землі. Становлення віче як форми народного суду відбулося протягом XI – XIII ст. До його компетенції належав розгляд особливо важливих справ. З розвитком феодалізму та зміцненням князівської влади і державного апарату діяльність віча як вищого органу державної влади припинилася.

На території українських земель у складі Великого князівства Литовського особливою формою народного суду був копний суд. Він вирішував спори між членами сільської общини відповідно до норм звичаєвого права. До складу копного суду входили виборні копники (копні судді) та члени общини, присутність яких забезпечувала гласність і демократизм судового процесу. Позивач, розшукуючи свого «шкодника», ініціював скликання народних зборів сільської общини (копи). Перед копою він викладав суть своєї скарги, зібрані докази та просив присутніх «сходатаїв» розслідувати справу і постановити вирок на підставі права. Для цього на копі допитувалися присутні особи, причетні до справи, а також досліджувалися докази («знаки»). Якщо у ході обшуку позивач виявляв свого «шкодника», то він звертався до відповідної сільської громади з вимогою видати його. Після закінчення слідства копа постановляла вирок шляхом загального голосування. Таким чином, організація копного суду та його провадження здійснювалися за принципами сусідства та групової солідарності.

Копне судочинство подібне до давнього англійського судового процесу, який також мав общинно-територіальний характер. Спори вирішувалися між членами громади (фріборгу), що несли солідарну матеріальну відповідальність, засновану на круговій поруці. Збори сотні, на які він поділявся, вирішували щомісяця земельні конфлікти, незначні кримінальні справи, посвідчували правочини. На таких зборах функції суддів виконували всі місцеві мешканці спільно. Обов'язок фріборгу полягав у передачі королівському судді того із своїх членів, який вчинив злочин. Якщо це було неможливо, то глава і два члени фріборгу, до якого належав біглий злочинець, з главою і двома членами кожного з трьох

найближчих фріборгів, що в сукупності становило 12 осіб, мали засвідчити клятвою непричетність ні до злочину, ні до втечі злочинця. Після того як 12 присяжних визнавали обвинуваченого винним, він повинен був пройти очищувальну присягу зі співприсяжними чи зазнати ордалій. Якщо ж особу виправдовували, вона знову ставала членом фріборгу. Проте судовий інститут цього періоду ще тривалий час не мав нічого спільного із судом присяжних.

У свою чергу копні суди були ліквідовані та не отримали подальшого розвитку, на відміну від англійського суду присяжних.

Різноманітні джерела права Київської Русі та Судебники часто згадують про участь у суді представників народу – «добрих людей» та «судних мужів».

Вони належали до інститутів давньоруського права та були звичаєм, який зберегли великі князі литовські та московські царі. Ці інститути забезпечували в судовому засіданні контроль за дотриманням статутних грамот, перешкоджали хабарництву і упередженості в суді, а також брали участь у вирішенні справи як знавці місцевого звичаєвого права. Участь добрих людей і судних мужів була визнана необхідною спочатку за звичаєм, а потім за законом.

Інституту судних мужів відповідала інша форма участі народу у здійсненні правосуддя старого германського права – шефени. Її запровадження пов'язано з реформою Карла Великого в 70-х роках VIII ст., що мала на меті залучення кращих людей як знавців звичаїв відповідної місцевості.

У період ранньофеодальної монархії у Франції правосуддя також здійснювалося шляхом залучення місцевих жителів через подібні інститути журата та рекогніторес. Вони виступали у процесі в першу чергу у ролі свідків, а після принесення присяги розглядали справу по суті і виносили вердикт, на основі якого судді постановляли рішення. Всі приватні питання розглядалися за участю інституту журата. Інститут рекогніторес залучали лише до розгляду певної категорії справ і за наявності спеціального дозволу (бреве) герцога чи верховного судді.

Таким чином, участь народу у здійсненні правосуддя була правовим звичаєм. Її найдавніші форми у різних народів виконували єдину функцію – підтвердження факту місцевими жителями і вирішення конфлікту на підставі звичаєвого права.

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
ВІДДІЛЕННЯ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

**ІСТОРІЯ ДЕРЖАВОТВОРЧИХ
ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ
ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ
(до 100-річчя утворення
Української Народної Республіки)**

**HISTORY OF STATE BUILDING
IN UKRAINE AND FOREIGN COUNTRIES
(to the Centenary of Creation
of the Ukrainian People's Republic)**

**Збірник наукових статей та тез повідомлень
міжнародної наукової конференції
м. Харків, 23 листопада 2017 р.
*Kharkiv, November, 23, 2017***

Харків
«Право»
2017

УДК 340.15(477)
ББК 67.2(4УКР)я431
I-90

Редакційна колегія:

А. П. Гетьман – доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України (голова); **В. Д. Гончаренко** – доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України; **В. М. Єрмолаєв** – доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України

*Матеріали друкуються в авторській редакції.
Наведені авторами думки і висновки
можуть не збігатися з точкою зору редакційної колегії.*

Історія державотворчих процесів в Україні та зарубіжних країнах I-90 (до 100-річчя утворення Української Народної Республіки) : зб. наук. ст. та тез повідом. міжнар. наук. конф. (м. Харків, 23 листоп. 2017 р.) / редкол.: А. П. Гетьман (голова), В. Д. Гончаренко, В. М. Єрмолаєв. – Харків : Право, 2017. – 554 с.

ISBN 978-966-937-304-5

Збірник наукових статей та тез повідомлень міжнародної наукової конференції «Історія державотворчих процесів в Україні та зарубіжних країнах (до 100-річчя утворення Української Народної Республіки)» містить дослідження наукових, науково-педагогічних працівників та студентів провідних вищих навчальних закладів України та зарубіжних країн, присвячених актуальним питанням історії державотворчих процесів у різні історичні періоди і особливо за часів Української революції 1917–1921 рр.

Для науковців, аспірантів, студентів, усіх тих, хто цікавиться історією держави і права.

УДК 340.15(477)
ББК 67.2(4УКР)я431

ISBN 978-966-937-304-5

© Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, 2017
© Видавництво «Право», 2017